

Śmierć Stalina i walka o władzę w ZSRS

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: R. Kupiecki, *Natchnienie milionów. Kult Józefa Stalina w Polsce 1944-1956*, Warszawa 1993.
- Źródło: *Wspomnienia Chruszczowa*, [w:] Joshua Rubenstein, *Ostatnie dni Stalina*, tłum. J. Skowroński, Warszawa 2017, s. 27.
- Źródło: *Przemówienie Łazara Kaganowicza*, [w:] Françoise Thom, *Beria. Oprawca bez skazy*, tłum. K. Antkowiak, Warszawa 2016, s. 789.
- Źródło: *Wspomnienia profesora Niegowskiego*, [w:] Françoise Thom, *Beria. Oprawca bez skazy*, tłum. K. Antkowiak, Warszawa 2016, s. 761.

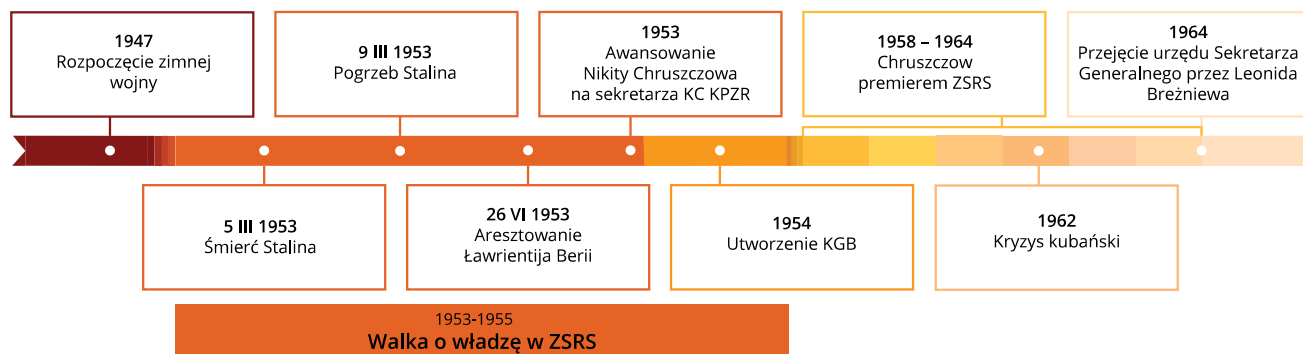

Śmierć Stalina i walka o władzę w ZSRS

Pierwsze zdjęcie zwłok Stalina. Ukazało się 7 marca 1953 r. w „Prawdzie”, oficjalnym organie prasowym partii. Przy katafalku stoją członkowie Prezydium, organu kierowniczego komunistycznej partii. Pierwszy z prawej Malenkow, drugi (wypalony papierosem) Beria, ostatni Mołotow. W drugim rzędzie obok Mołotowa widać Chruszczowa.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Śmierć Stalina stanowiła przełom w dziejach Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich (ZSRS). Oznaczała koniec kultu jednostki i rządów opartych na terrorze. System zaczął ulegać przeobrażeniom, których kierunek wyznaczono w trakcie dwuletnich (1953–1955) walk o schedę po dyktatorze. W ich wyniku władzę objął Nikita Chruszczow, polityk w chwili śmierci Stalina znany, ale nieodgrywający kluczowej roli na szczytach władzy.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

- Porównasz reakcje ludzi na wieść o śmierci Stalina.
- Wyjaśnisz, dlaczego główny wykonawca zbrodniczej polityki Stalina stał się po jego śmierci najpilniejszym adwokatem destalinizacji.
- Opiszysz okoliczności objęcia władzy przez najsłabszego z triumwiratu, który zdominował życie polityczne w Związku Sowieckim po śmierci Stalina.

Przeczytaj

Śmierć Stalina

Świadczenia, które mówią o ostatnich dniach Stalina, są sprzeczne. Wszystkie są zgodne jednak w jednym: w nocy z 28 lutego na 1 marca 1953 r. Stalin zasnął na dacz w podmoskiewskim Kuncewie po wieczorze spędzonym w gronie swoich najbliższych współpracowników. Następnego dnia ochroniarze, bojąc się wejść do jego pokoju bez wezwania, zwlekali z interwencją do godziny ok. 22:30. Gdy w końcu zdobyli się na odwagę, znaleźli go leżącego na podłodze biblioteki. Był nieprzytomny, a piżamę miał przesiąkniętą moczem. Natychmiast położono go na tapczanie i przykryto kołdrą.

Kadr z filmu *Śmierć Stalina* w reż. Armando Iannucciego (2017). W Rosji został zakazany, jako uzasadnienie podano, że stanowi obrazę symboli historycznych.

Źródło: tylko do użytku edukacyjnego.

Wezwano najważniejszych ludzi w państwie. Jako pierwsi ok. godz. 3 nad ranem mieli pojawić się Ławrientij Beria i Gieorgij Malenkow. Ujrawszy Stalina, Beria ponoć powiedział: „Bez paniki. Widzicie, że towarzysz Stalin głęboko śpi. Niepotrzebnie nas niepokoiłście. I zostawcie w spokoju towarzysza Stalina”. Inni, m.in. Nikita Chruszczow, przybyli nieco później, ale szybko opuścili teren dacz. Wszyscy pojawili się ponownie ok. godz. 7, tym razem w towarzystwie lekarzy. Stalin przez kilkanaście godzin pozostawał bez opieki lekarskiej na skutek zaniechania czołowych członków partii. Gdy lekarze w końcu z drżącymi rękoma zbadali Stalina, dali do zrozumienia, że rychły „koniec jest nie do uniknięcia”. Dyktator zmarł 5 marca o godz. 21:50. Za przyczynę śmierci podano wylew krwi do mózgu.

Kondukt pogrzebowy. Szóstka czarnych koni ciągnęła oliwkową lawetę armatnią, na której umieszczono trumnę. „Obwiedziona była czerwienią na znak rewolucji oraz czernią na znak śmierci”, informował magazyn „Time”.

Źródło: U.S. Army Major Martin Manhoff, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Pogrzeb

Choroba i śmierć Stalina odbiły się szerokim echem w kraju i na świecie. Sam pogrzeb, który odbył się rankiem 9 marca, był imponujący. Ludzie wypełnili plac Czerwony do ostatniego miejsca. Teren wokół był ozdobiony czarnymi i czerwonymi chorągwami żałobnymi. Tysiące Rosjan trzymało w rękach portrety wodza przepasane ciemnymi szarfami. Trumna, niesiona przez najbliższych współpracowników Stalina, dotarła na plac przy dźwiękach *Marsza żałobnego* Chopina. Kondukt kierował się w stronę [mauzoleum Lenina](#). Kiedy trumnę umieszczono na katafalku nieopodał, Malenkow, po nim Beria, a na końcu Mołotow wygłosili mowy żałobne. Jedynie Mołotow nazwał Stalina „bliskim przyjacielem i naszym najdroższym człowiekiem”. O godz. 12 trzydzieści armat kremlowskich oddało salwy, którym towarzyszyły syreny z moskiewskich fabryk. W całym kraju nastąpiła przerwa w pracy, a Związek Sowiecki na pięć minut pogrążył się w bezruchu. Trumna ze Stalinem spoczęła obok zwłok Lenina. Ceremonię zakończyła defilada wojskowa. W wyniku ścisku panującego na placu Czerwonym śmierć poniosło 109 osób.

Reformy Berii

Stalin nie wyznaczył następcy. Pertraktacje w sprawie podziału wpływów rozpoczęły się zaraz po otrzymaniu wieści o zasłabnięciu Stalina. Zdecydowano się na utworzenie tzw. kolektywnego przywództwa, w którym główne role odgrywało trzech ludzi: Malenkow,

który stanął na czele rządu (stanowisko to zajmował Stalin), Beria, szef połączonych [MGB](#) i [MWD](#), kluczowych ministerstw dla funkcjonowania reżimu, oraz Chruszczow, sekretarz partii.

1

Georgij Malenkow

(1901–1988) Współodpowiedzialny za wielką czystkę. Najbliższy współpracownik Stalina w schyłkowym okresie życia dyktatora, przez wielu uznawany za jego następcę. W 1952 r. przewodniczył XIX Zjazdowi partii i wygłosił na nim główny referat.

2

Ławrientij Beria

(1899–1953) W latach 1938–1953 stał na czele służb bezpieczeństwa. Główny wykonawca wielkiej czystki. Organizator sowieckich prac nad bronią jądrową. W schyłkowym okresie życia Stalina powoli odsuwany od władzy. Podobnie jak Stalin był Gruzinem. Jedyny współpracownik, którego Stalin się obawiał.

3

Nikita Chruszczow

(1894–1971) Po wojnie I sekretarz moskiewskiego obwodowego komitetu partii. Organizator represji na Ukrainie i w Moskwie. Zdecydowanie najsłabszy z „triumwiratu”, jaki wykształcił się po śmierci Stalina, choć spędzał z dyktatorem wiele czasu. Wspominał, że Stalin żegnał go w nocy z 28 lutego na 1 marca w świetnym humorze: „Sypał żartami. Nazywając mnie Mikitą, dał mi kuksańca w brzuch ni to palcem, ni to pięścią. Kiedy był w dobrym humorze, zawsze nazywał mnie z ukraińska Mikitą”.

Kolektywne przywództwo. Od lewej: Giennadij Malenkow, Ławrientij Beria, Nikita Chruszczow.

Źródła: fot. 1: Dutch National Archives, The Hague, Fotocollectie Algemeen Nederlands Persbureau (ANEF0), 1945-1989, CC BY-SA 3.0 NL; fot. 2: domena publiczna; fot. 3: domena publiczna.

Na pierwsze miejsce szybko zaczął się wysuwać Beria, który stał się głównym orędownikiem destalinizacji. Za jego namową:

- zrezygnowano z pracy przymusowej przy inwestycjach gospodarczych;
- ogłoszono amnestię obejmującą ponad 1 mln ludzi (ok. 40 proc. wszystkich więźniów politycznych GUŁagu);
- zakazano, jak głosił rozkaz Berii, „bestialskich metod przesłuchań”;
- zrehabilitowano ofiary tzw. [spisku lekarzy kremlofskich](#);
- zapowiedziano poprawę standardów życia.

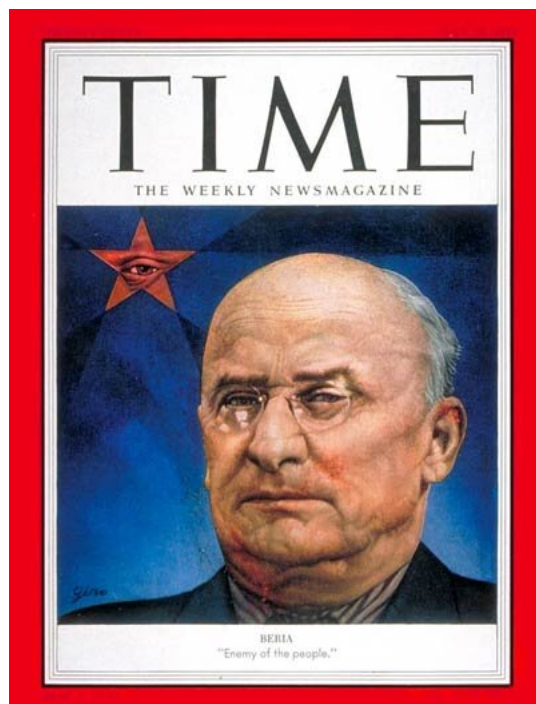
Beria był zwolennikiem odejścia od stalinowskich praktyk także w krajach bloku wschodniego, a nawet częściowej ich emancypacji, oraz rezygnacji z „budowania socjalizmu” w NRD za wszelką cenę. W polityce zagranicznej dążył do unormowania stosunków z Zachodem, a także zgody z Jugosławią.

Kłeska Berii

Z początku Beria cieszył się autentycznym poparciem u kolegów. „[Kolektywne przywództwo](#)” zdawało sobie sprawę, że odejście od najgorszych praktyk stalinowskich jest nieuniknione choćby z powodów ekonomicznych: kraj nie był w stanie utrzymywać dwuipółmilionowej rzeszy więźniów politycznych czy finansować nieprzemyślanych inwestycji gospodarczych, nawet prowadzonych siłą robotników przymusowych. Z oporem zaczął się jednak spotykać szybki atak na Stalina. Zrehabilitowanie lekarzy kremlofskich podważyło dogmat o nieomyślności wodza i publicznie obciążyło go winą za okrutne metody stosowane przez reżim. Tymczasem dla wielu Stalin pozostawał autorytetem, na którego wizerunku nie dopuszczano najmniejszych rys.

Beria kierował się względami osobistymi: jako wieloletni szef tajnej policji miał najbardziej ze wszystkich żyjących zauszników „ręce unurzane we krwi”, zrzucenie winy na Stalina miało więc na celu poprawę własnej reputacji. Z czasem stawał się coraz bardziej niewygodny dla towarzyszy partyjnych, a kierunek przemian i energia, z jaką do nich dążył, zaczęły ich niepokoić. Wielu nie podobały się próby osłabienia wpływu partii

na funkcjonowanie państwa (Beria miał mawiać, że „w kraju nie może być dwóch panów: partii i państwa”) oraz kroki zmierzające do zapewnienia większej samodzielności państwu satelickim. Pomysł Berii, aby „oddać NRD kapitalistom”, uznano za próbę likwidacji imperium. Kropką nad i stała się wieść o tym, że Beria zlecił zgromadzenie materiałów kompromitujących Malenkowa i zamontowanie podsłuchów u najważniejszych ludzi w państwie. W dniu 26 czerwca Ławrientij Beria został aresztowany, a po przesłuchaniu i procesie urządzonym wedle reguł z czasów wielkiej czystki – rozstrzelany. Ostatni raz w dziejach ZSRS w taki sposób pozbawiono kogoś władzy.

Okładka amerykańskiego magazynu „Time” z 20 czerwca 1953 r., sześć dni przed aresztowaniem Berii.

Co ma symbolizować oko umieszczone w gwieździe i sama gwiazda? Jaki ma ono związek z Berią?

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Tryumf Chruszczowa

Zamach na Berię zorganizował Chruszczow. Jako ten, który kontrolował partię, był najbardziej niezadowolony z prób ograniczenia jej znaczenia w państwie. Porozumiał się m.in. z Malenkowem (jako premier oficjalnie odgrywał on najważniejszą rolę w państwie) i marszałkiem Gieorgijem Żukowem.

Generalicja sowiecka nienawidziła Berii z powodu represji z końca lat 30. oraz jego zaangażowania w prześladowania kadry dowódczej w czasie wojny. Pozyskanie Żukowa było niezbędne dla powodzenia zamachu. Marszałek umożliwił przemycenie broni i oficerów na teren Kremla, kontrolowanego przez ochronę podlegającą Berii, a poza tym legitymizował przedsięwzięcie jako jeden z największych bohaterów wojennych.

Po śmierci Berii zlikwidowano MGB, a w jego miejsce utworzono Komitet Bezpieczeństwa Państwowego ([KGB](#)), w wyniku czego aparat

Gen. Gieorgij Żukow.

Źródło: Grigory Vayl, Wikimedia Commons, domena publiczna.

bezpieczeństwa został podporządkowany partii. Malenkov niezwłocznie ogłosił politykę „nowego kursu”: podniesienie

poziomu życia poprzez rozwój przemysłu lekkiego (konsumpcyjnego) kosztem ciężkiego oraz tworzenie prywatnych działek obok kolektywnych. Zwiększono także zarobki robotników rolnych. Spotkało się to z ostrą krytyką Chruszczowa. Miał on za sobą aparat partyjny (przewodził partii od śmierci Stalina i obsadził najważniejsze stanowiska swoimi zwolennikami), a sprzeciw wobec rozwoju przemysłu lekkiego zjednał mu przychyłność armii (z marszałkiem Żukowem na czele), dla której inwestycje w przemysł ciężki miały kluczowe znaczenie. „Kolektywne kierownictwo” przetrwało do początku 1955 r. Malenkov został usunięty ze stanowiska szefa rządu, lecz zachował życie. Chruszczow mógł kontynuować zapoczątkowane przez Berię i Malenkowa dzieło [odwilży](#) na swoich warunkach.

Wspólne zdjęcie Chruszczowa i Malenkowa zostało wykonane we wrześniu 1955 r., podczas wizyty Konrada Adenauera, kanclerza RFN, w Moskwie, pół roku po złożeniu przez Malenkowa samokrytyki i odsunięciu go z funkcji premiera ZSRS.

Jak zmieniło się traktowanie przeciwników politycznych od śmierci Berii?

Źródło: Bundesarchiv, Wikimedia Commons, licencja: CC BY 3.0.

Słownik

kolektywne (wspólne) przywództwo

sposób sprawowania władzy po śmierci Stalina, oznaczające wspólne podejmowanie najważniejszych decyzji w państwie przez czołowych polityków reżimu komunistycznego w przeciwieństwie do jednostkowych rządów Stalina

KGB

Komitet Bezpieczeństwa Państwowego ZSRS utworzony po likwidacji MGB, przejął jego kompetencje

dacza w Kuncewie

podmoskiewski pałac, miejsce odpoczynku Stalina, pilnie strzeżona przez setki ochroniarzy z psami i podwójne ogrodzenie z drutu kolczastego

mauzoleum Lenina

miejsce przechowywania zabalsamowanych zwłok Lenina na placu Czerwonym, w latach 1953–1961 obok nich spoczywało ciało Stalina

MGB

Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego ZSRS od 1946 r. do 1953 r., kontrolujące służby specjalne

MWD

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych ZSRS od 1946 r. do 1953 r.

odwilż

polityka łagodzenia represji przez partie komunistyczne; nazwa pochodzi od powieści Ilji Erenburga pod tym samym tytułem opublikowanej w 1954 r.

spisek lekarzy kremlowskich

inaczej „spisek lekarzy szkodników”, prowokacja polityczna w latach 1952–1953, w wyniku której na polecenie Stalina oskarżono lekarzy czołowych polityków komunistycznych o celowe spowodowanie (lub usiłowanie spowodowania) ich śmierci; miała charakter antysemicki; zeznania lekarzy łatwo mogły być użyte zarówno przeciw lekarzom, jak i ich pacjentom, dlatego wielu wysokich funkcjonariuszy partyjnych (zwłaszcza Beria) podejrzewało, że jest to wstęp do kolejnej czystki

Słowa kluczowe

proces lekarzy kremlowskich, Malenkow, Beria, Chruszczow, kolektywne przywództwo, odwilż, świat po II wojnie światowej, zimna wojna

Bibliografia

Fitzpatrick S., *Zespół Stalina: niebezpieczne lata radzieckiej polityki*, tłum. Karolina Iwaszkiewicz, Wołowiec 2017.

Kupiecki R., *Natchnienie milionów. Kult Józefa Stalina w Polsce 1944–1956*, Warszawa 1993.

Marples D. R., *Historia ZSRR. Od rewolucji do rozpadu*, tłum. I. Scharoch, Wrocław 2011.

Pichoja R. G., *Historia władzy w Związku Radzieckim 1945-1991*, tłum. M. Głuszkowski, P. Zemszał, Warszawa 2011.

Rubenstein J., *Ostatnie dni Stalina*, tłum. J. Skowroński, Warszawa 2017.

Taubman W., *Chruszczow. Człowiek i epoka*, tłum. Ł. Witczak, Wrocław 2012.

Thom F., *Beria. Oprawca bez skazy*, K. Antkowiak, Warszawa 2016.

Tyszkiewicz J., Czapiewski E., *Historia powszechna. Wiek XX*, Warszawa 2012.

Polecenie 1

Zapoznaj się z treścią nagrania. Scharakteryzuj postawy mieszkańców ZSRS na wieść o śmierci Stalina. W odpowiedzi zaproponuj i opisz przypuszczalne powody poszczególnych typów zachowań.

Tvoja odpowiedź

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PJNbkWBVd>

Śmierć Stalina we wspomnieniach mieszkańców ZSRS i Polski

„Serce towarzysza i natchnionego kontynuatora woli Lenina, wodza i wychowawcy partii komunistycznej i narodu radzieckiego Józefa Wissarionowicza Stalina przestało bić. Śmierć towarzysza Stalina stanowi ogromną stratę dla ludzi pracy państwa radzieckiego i całego świata. Wiadomość o jego śmierci odcisnie się boleśnie w sercach robotników, kołchoźników i wszystkich ludzi pracy w naszej ojczyźnie, w sercach żołnierzy naszej niezwyciężonej armii i marynarki wojennej, w sercach tysięcy ludzi pracy w krajach całego świata”. Tak brzmiał fragment oficjalnego komunikatu radiowego, który został nadany rankiem 6 marca 1953 r. Żal, który zapowiadał, w przypadku wielu mieszkańców ZSRS okazał się prawdziwy i nietajony. Poeta Jewgienij Jewtuszenko wspominał: „Jakiś paraliż ogarnął kraj. Ludzie poczuli się zagubieni i zdezorientowani, gdy jego już nie było. Cała Rosja szlochała. Ja też. Szlochaliśmy szczerze. To były łzy smutku i być może też strachu przed dniem jutrzejszym”.

Ludmiła Aleksiejewa, znana działaczka na rzecz praw człowieka z czasów Breżniewa, w chwili śmierci Stalina miała 26 lat i uczyła w liceum. „Wybuchłam płaczem. Płakaliśmy, bo nie widzieliśmy nadziei, bo nie mieliśmy racjonalnego sposobu, aby przewidzieć, co z nami będzie; płakaliśmy, bo czuliśmy, że pewna epoka się skończyła”. Śpiewaczka Galina Wiszniewska, która dopiero co dostała się do Bolszoi, ulubionego teatru operowego Stalina, też pogrążyła się w rozpacz: „Życie się skończyło. Naród ogarnięty był paniką, dezorientacją i strachem przed nieznanym. Przez trzydzieści lat słyszeliśmy na okrągło: Stalin, Stalin, Stalin...”. Fizyk Andriej Sacharow dobrze pamiętał strach, który ogarnął ludzi: „Ludzie się bali, że sytuacja się pogorszy, ale jak mogła się jeszcze

pogorszyć? Niektórzy, także ci, którzy nie żywili żadnych złudzeń co do Stalina i reżimu, bali się ogólnego załamania, bratobójczego konfliktu, nowej fali masowych represji, a nawet wojny domowej”. Poeta Jewtuszenko miał rację: „Cała Rosja szlochała” – niektórzy ze smutku, inni ze strachu, a jeszcze inni – z radości.

Szczególną radość odczuwali więźniowie łagrów. Sam komunikat o chorobie Stalina wprowadził ich w stan euforii. Pisarz Lew Razgon, który odbywał wówczas karę osiemnastoletniego więzienia, wspominał: „Pojąłem to tego marcowego dnia, gdy nagle przez obozowe kołchoźniki usłyszeliśmy samą muzykę poważną – Bacha, Händla, Beethovena – a potem nadano komunikat o stanie zdrowia. Pobiegliśmy wszyscy do obozowej lecznicy [...], trzęsąc się z niecierpliwości. Medycy naradzali się jakieś dwadzieścia minut, a potem wyszedł naczelny lekarz. To był profesor, człowiek bardzo wykształcony. Uśmiechnął się szeroko i powiedział: «Chłopaki, ten skurwysyn jest skończony. Nie ma dla niego nadziei». Zaczęliśmy się całować”.

Joseph Szcholmer, więzień łagru na Workucie, tak opisywał w swoich pamiętnikach reakcję na śmierć Stalina: „Kiedy wreszcie radio ogłosiło, że już go nie ma, widziałem brodatych muzyków [mężczyzn], którzy ze łzami w oczach klękali i modlili się. Pewien Gruzin powiedział: «Już 19 lat jestem w tym łagrze, a nigdy nie otrzymałem wiadomości tak dobrej jak ta»”. Wybuchy radości zdarzały się także ludziom przebywającym na wolności. Szczegóły znamy ze wspomnień albo z akt służb bezpieczeństwa, które przez miesiące ścigały tych, którzy okazali zadowolenie ze śmierci Stalina. Pewien pijany mężczyzna otwarcie mówił w tramwaju: „Cóż za piękny dzień [...]. O jedną świnię mniej. Teraz sobie pożyjemy”. Inny mężczyzna podarł portret Stalina, mówiąc: „Nie muszę już na ciebie patrzeć”. Pracownik kina krzyczał: „Stalin umarł, hurra!”. Pewnemu robotnikowi wymsknęło się: „Ciemne, niepiśmienne głaby też mają wylewy do mózgu”. Inny ogłaszał: „Dziś mam święto i się urznię”. Szczególne zdumienie wywołały słowa dyrektora placówki domu towarowego, który w obecności dwustu osób oświadczył: „Straciliśmy naszego drogiego, ukochanego wroga”. Pewna licealistka podczas zgromadzenia żałobnego we Lwowie szepnęła: „A niech zgnije”. Podobnych reakcji było znacznie więcej. Większość ludzi, których na nich przyłapano, skazano na dziesięć lat więzienia.

A jak na tę wieść zareagowano w Polsce? Reakcje były podobne – od strachu i niepokoju po euforyczną radość. Oto kilka głosów z tamtych czasów:

Jan Nowak-Jeziorański: „Kult krwawego tyrana, sprawcy rozbioru Polski, mordu katyńskiego i tragedii Powstania Warszawskiego osiągnął bezpośrednio po jego śmierci punkt szczytowy. Lepiej nie wymieniać znanych nazwisk pisarzy, publicystów, artystów

prześcigających się wzajemnie w żałobnych hymnach pochwalnych i płaszczących się w pośmiertnych hołdach”.

Pewna mieszkanka Łodzi w liście: „Komunikat o chorobie Stalina J. Tak się tym przeraziłam, że nie mogę się uspokoić. Jestem zupełnie sama w domu. Andrzej ma studium wojskowe i nie ma się z kim tą wiadomością podzielić. Czuję, że powinnam teraz jeszcze wydajniej pracować, zmęczenie i znużenie zupełnie mnie opuściło”.

Z pamiętnika ucznia olsztyńskiej szkoły: „Wiesz, u nas w budzie wczoraj była żałobna akademія, na której trudno było zauważyć chociażby jedną gębę smutną. Każdy drwiąco uśmiechnięty i wesołą minę miał, bo jego śmierci opłakiwać dla nas nie ma za co”.

Leon Kruczkowski, prezes Związku Literatów Polskich: „Kochaliśmy Go, jak Ojca i jak Przyjaciela. Jego czyny należą do historii, której maleńką częścią jest i nasze życie, ale Jego myśli, Jego słowa, Jego książki były i są także naszym dobrem osobistym, światłem codziennym dla naszych umysłów i ożywczym źródłem wiary dla naszych serc”.

Józef Mortinek, kolejarz: „To był nasz wielki przyjaciel, wielki wódz i dobrze nas prowadził. Bardzo boli, że odszedł. Będzie zawsze sztandarem naszej walki o pokój i szczęście. A walka trwa”.

Teodor Marchlewski, rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego: „Geniusz Stalina opromieniał naukę, uskrzydlił ją, wytyczył jej nowe szlaki rozwoju. Nieoceniony jest wkład towarzysza Stalina w rozwój ekonomii, językoznawstwa, biologii, fizjologii, fizyki i innych dziedzin nauki. Wnikliwe studiowanie Jego dzieł pomoże nauce w rozwiązaniu trudnych problemów”.

Odezwa PZPR z 7 marca: „Z imieniem Stalina, uzbrojeni w jego naukę, łamiąc opór wrogów i zacieśniając więź braterstwa z narodami ZSRR kroczymy zwycięsko naprzód pod przewodnictwem klasy robotniczej i jej partii do ugruntowania naszej niepodległości, pokoju i socjalizmu”.

Mieszkanka Olsztyna w liście: „Ciekawa jestem, czy dobrze się czujesz po tak przykrych wiadomościach o śmierci dziadka, bo my to ½ litra zmarnowali na to konto”.

Studentka medycyny: „Stalin jest ciężko chory, to o mało bym nie skoczyła do góry, ale niestety byłam na oddziale, więc nie mogłam. Tak się cieszę, że już nie wiem, co robić”.

Z listu zarekwirowanego przez Urząd Bezpieczeństwa: „Tu w Sandomierzu większość ludzi czuje tak samo tę stratę jak i ja. Nawet jedną babę ponoć zamknęli z tego powodu,

że wyraziła swój «żał» na głos. Powód tego strapienia nadszedł tak nagle i taki szybki miała przebieg ta choroba, że aż przyjemnie było słuchać biuletynów lekarskich”.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o. na podstawie: J. Rubenstein, *Ostatnie dni Stalina*, tłum. J. Skowroński, Warszawa 2017, s. 39-40 i 142-149.

audycja Polskiego Radia: *Dzień śmierci Stalina we wspomnieniach byłych komunistów*.

R. Kupiecki, *Natchnienie milionów. Kult Józefa Stalina w Polsce 1944-1956*, Warszawa 1993, s. 157-198.

M. Zaremba, *Radosna żałoba. Polacy po śmierci Stalina*, „Newsweek Historia” 3, 13, 2013, licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Na podstawie przekazów źródłowych porównaj reakcje mieszkańców ZSRS i Polski na wieści o chorobie i śmierci Stalina. Wskaż podobieństwa i różnice.

Tvoja odpowiedź

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Ułóż wydarzenia w kolejności chronologicznej.

odsunięcie Malenkowa

śmierć Stalina

„spisek lekarzy kremlowskich”

utworzenie „kolektywnego przywództwa”

amnestia więźniów GUŁagu

polityka „nowego kursu”

upadek Berii

Obok fragmentów biografii dopisz odpowiednie nazwiska.

„Oficerowie wypchnęli szefa MWD do poczekalni za ścianą. Tam zdjęto mu pasek i obcięto guziki u spodni, żeby utrudnić poruszanie. Do czasu zatrzymania jego najbliższych współpracowników należało utrzymać aresztowanie [...] w tajemnicy”.	
„Głównym elementem planu była reforma rolnictwa. [...] Zaproponował obniżkę podatków, większe stawki za obowiązkowe świadczenia kołchozów na rzecz państwa i zachęty dla upraw na działkach przyzagrodowych. [...] W trakcie swoich krótkich rządów [...] dopuścił się jednak [...] herezji. Głosił prymat przemysłu lekkiego (a więc produkcji towarów konsumpcyjnych) nad ciężkim”.	
„Konstantin Simonow był pod wrażeniem «płomiennej satysfakcji», z jaką [...] relacjonował aresztowanie. «Widać było, że [...] odegrał główną rolę [...], że zainicjował to przedsięwzięcie, okazał się bardziej przenikliwy, energiczny i zdecydowany od innych»”.	

Źródło: William Taubman, *Chruszczow. Człowiek i epoka*, tłum. Ł. Witczak, Wrocław 2012, s. 290, 293, 297, 303.

Ćwiczenie 3

Przyporządkuj stanowiska, którymi podzielili się najbliżsi współpracownicy Stalina po jego śmierci, do postaci.

Postać	Stanowisko
Beria	
Chruszczow	
Malenkow	
Mołotow	

szef rządu

szef wojska

szef dyplomacji

sekretarz partii

szef aparatu bezpieczeństwa

Ćwiczenie 4

Zaznacz, które z poniższych stwierdzeń są prawdziwe, a które fałszywe.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
Choroba Stalina była utrzymywana w ścisłej tajemnicy przed opinią publiczną.	☐	☐
Śmierć Stalina została przyjęta niemal powszechnie w ZSRS ze smutkiem i żalem.	☐	☐
Po śmierci Stalina władzę objęło tzw. kolektywne kierownictwo.	☐	☐
Po śmierci Stalina przeprowadzono szereg reform mających na celu zaostrzenie reżimu.	☐	☐
Propozycja rezygnacji z budowania socjalizmu w NRD została w partii przyjęta z aprobatą.	☐	☐
Przywódcy partyjni mieli powody, by sądzić, że Beria przygotowuje zamach stanu.	☐	☐
Upadek Berii oznaczał odsunięcie od władzy, ale nie śmierć.	☐	☐
Polityka reform zapoczątkowana przez Berię była kontynuowana przez następców.	☐	☐
Z walki o władzę ostatecznie zwycięsko wyszedł Malenkov.	☐	☐

Ćwiczenie 5

Wykonaj polecenia dotyczące reform przeprowadzonych po śmierci Stalina.

Przyporządkuj reformy przeprowadzone w latach 1953–1955 do ich inicjatorów.

Beria

nie był inicjatorem żadnej z reform

dopuszczenie prywatnej własności w rolnictwie

Chruszczow

podniesienie wynagrodzeń w sektorze rolnym

zakaz bestialskich metod przesłuchania

Malenkov

rehabilitacja lekarzy kremlowskich

rezygnacja z pracy przymusowej

rozwój przemysłu lekkiego

amnestia 1 mln więźniów GUŁagu

Zinterpretuj pojęcie odwilży, którym – za tytułem powieści Ilji Erenburga z 1954 r. – określa się politykę łagodzenia represji przez władze komunistyczne.

Ćwiczenie 6

Na podstawie analizy ilustracji, na której obok polityka sowieckiego przedstawiono komunistycznych przywódców w Wietnamie (Ho Chi Minha) i w Chinach (Mao Zedonga), oraz własnej wiedzy wykonaj polecenia.

Wietnamski znaczek pocztowy z 1954 r.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Wskaż nazwisko sowieckiego polityka, którego przedstawiono na ilustracji.

☐ Malenkov

☐ Chruszczow

☐ Mołotow

☐ Beria

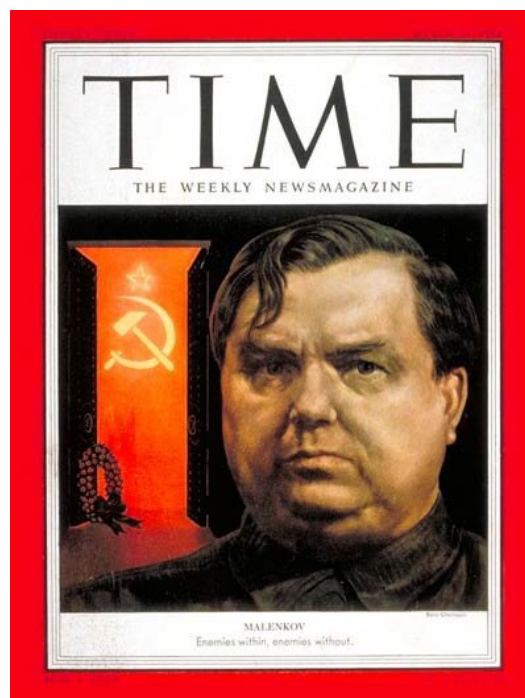
Scharakteryzuj pozycję, jaką wietnamscy komuniści przypisywali sowieckiemu politykowi w strukturach władzy ZSRS.

Objaśnij propagandowy przekaz ilustracji.

Ćwiczenie 7

Poniższa ilustracja pochodzi z magazynu „Time” z 23 marca 1953 r. Zinterpretuj jej sens, odwołując się do poszczególnych elementów.

Podpis pod ilustracją: „Wrogowie wewnątrz, wrogowie na zewnątrz”.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Twoja odpowiedź

Na podstawie analizy fragmentów spisanych po latach wspomnień Chruszczowa (1) i profesora Niegowskiego (2), który leczył Stalina, wykonaj polecenia.

Fragment 1

“ *Wspomnienia Chruszczowa*

Ledwie Stalin zaniemógł, Beria zaczął pluć nienawiścią do niego i robić sobie kpiny. Ale ciekawe, że kiedy na twarzy Stalina pojawiły się jakieś oznaki przytomności, Beria rzucił się na kolana, złapał Stalina za rękę i zaczął ją całować. Gdy Stalin znów zapadł w nieświadomość, Beria podniósł się z klęczek i splunął.

Źródło: *Wspomnienia Chruszczowa*, [w:] Joshua Rubenstein, *Ostatnie dni Stalina*, tłum. J. Skowroński, Warszawa 2017, s. 27.

Fragment 2

“ *Wspomnienia profesora Niegowskiego*

Nie odniosłem wrażenia, że Beria jest szczególnie podekscytowany. Wprawdzie wypowiadał się rozkazującym tonem, ale wobec mnie był poprawny i grzeczny. Nie usiłował nic narzucać. Zachęcał mnie nawet: «Proszę robić, co uzna pan za konieczne».

Źródło: *Wspomnienia profesora Niegowskiego*, [w:] Françoise Thom, *Beria. Oprawca bez skazy*, tłum. K. Antkowiak, Warszawa 2016, s. 761.

Scharakteryzuj stosunek Berii do Stalina wedle wspomnień Chruszczowa. Wyjaśnij, dlaczego Beria mógł „pluć nienawiścią” do Stalina.

Oceń wiarygodność przekazu Chruszczowa na temat zachowania Berii, uwzględniając późniejsze losy Berii i Chruszczowa. W odpowiedzi skonfrontuj przekaz Chruszczowa z przekazem Niegowskiego.

Przeanalizuj przemówienie Łazara Kaganowicza, jednego z czołowych polityków partyjnych, a następnie wykonaj polecenia.

“ *Przemówienie Łazara Kaganowicza*

Stalin nie został jeszcze pochowany, kiedy [tu pada nazwisko] dokonał prawdziwego zamachu stanu, obalając martwego Stalina. [...] Pierwszym etapem jego ataku na partię był atak na Stalina. Nazajutrz po jego śmierci, zanim go pochowano, rozpoczął przygotowania do zamachu stanu. Zaczął rozpowszechniać okropne rzeczy o Stalinie. [...] Wyrażał się o Stalinie w najbardziej przykrych słowach. Wszystko pod pretekstem, że musimy rozpocząć nowe życie. [...] Dyskredytując Stalina, chciał podkopać fundamenty, na których stoimy, zniszczyć doktrynę Marksa-Engelsa-Stalina-Lenina.

Źródło: *Przemówienie Łazara Kaganowicza*, [w:] Françoise Thom, *Beria. Oprawca bez skazy*, tłum. K. Antkowiak, Warszawa: 2016, s. 789.

Określ, które zdania są prawdziwe, a które fałszywe.

Zdanie	Prawda	Fałsz
Kaganowicz obawiał się osłabienia pozycji KPZR w wyniku działań Berii.	☐	☐
Kaganowiczowi zależało na wzmocnieniu aparatu bezpieczeństwa w ZSRS.	☐	☐
Opinia Kaganowicza była zbieżna ze stanowiskiem Chruszczowa.	☐	☐

Wypisz siedem słów lub wyrażen, które wskazują na to, że Kaganowicz oceniał poczynania Berii negatywnie.

Dla nauczyciela

Autor: Sebastian Rajewicz

Przedmiot: historia

Temat: Śmierć Stalina i walka o władzę w ZSRS

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

zakres podstawowy

LI. Świat po II wojnie światowej. Początek zimnej wojny.

Uczeń:

8) charakteryzuje zmiany w ZSRS po śmierci Stalina;

Wiodące kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji,
- kompetencje cyfrowe,
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się,

Cele operacyjne:

Uczeń:

- porównuje reakcje ludzi na śmierć Stalina;
- charakteryzuje reformy Berii i Malenkowa;
- opisuje okoliczności dojścia do władzy Chruszczowa.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm.

Metody i techniki nauczania:

- pogadanka,
- wykład,
- praca pod kierunkiem z tekstem źródłowym i materiałami multimedialnymi,
- analiza SWOT.

Formy pracy:

- praca indywidualna,
- praca w parach,
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami i dostępem do internetu, słuchawki;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale,
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg zajęć:

Faza wstępna:

1. Nauczyciel prosi o wyjaśnienie, na czym polegał kult jednostki w ZSRS, oraz opisanie pozycji Stalina w państwie. Prosi o wskazanie filarów władzy Stalina, nakierowuje uczniów na rolę strachu (czystki, aparat represji, GUŁag etc.).
2. Nauczyciel przedstawia cel lekcji: omówienie konsekwencji śmierci Stalina dla polityki ZSRS do czasu objęcia władzy przez Chruszczowa w 1955 r.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel pyta uczniów o przypuszczalne konsekwencje śmierci człowieka, który miał tak wielki wpływ na funkcjonowanie państwa. Prosi o próbę opisanie możliwych reakcji mieszkańców ZSRS (ewentualnie także państw satelickich) na wieść o śmierci Stalina. Najlepiej w formie analizy SWOT: prosi uczniów o podanie przypuszczalnych zagrożeń i szans związanych ze śmiercią dyktatora.
2. Nauczyciel odtwarza uczniom audiobook. Wcześniej prosi jednego z nich (wskazaną osobę lub ochotnika) o przeczytanie polecenia 1, nad którym będzie się toczyć dyskusja. Omawia z uczniami wybrane typy zachowań.
3. Następnie prosi uczniów o wymienienie poznanych na wcześniejszych lekcjach bliskich współpracowników Stalina i próbę przewidzenia ich reakcji na jego śmierć (walka o władzę). Wyświetla grafikę „Kolektywne przywództwo”. Na podstawie informacji o pełnionych przez polityków funkcjach prosi uczniów o rozstrzygnięcie, który z nich miał największą szansę na zwycięstwo.
4. Prowadzący prosi o przeczytanie tekstu źródłowego i wskazanie kierunku reform, które zostały wprowadzone po śmierci Stalina. Tekst źródłowy: Słowa Berii do Michaiła Cziaureliego, urzędowego reżysera i ulubieńca Stalina, kiedy ten oświadczył mu, że ukończył nowy scenariusz o Stalinie: „Zapomnij o tym śmieciu! Stalin był łajdakiem, draniem, tyranem! Przez niego żyliśmy w strachu! Sterroryzował cały naród! Jego władza opierała się tylko na strachu! Dzięki Bogu pozbyliśmy się go!”.
5. Praca w parach: uczniowie rozmawiają między sobą o tym, jakie reformy mogło przeprowadzić kolektywne kierownictwo, aby złagodzić politykę terroru. Następnie wybrane osoby podają przykłady na forum klasy, które zapisywane są przez wskazaną

osobę lub ochotnika. Później nauczyciel opowiada o reformach Berii, nawiązując do wypowiedzi uczniów. Na końcu zadaje pytanie: Dlaczego największy sowiecki oprawca, szef NKWD, był najpilniejszym orędownikiem destalinizacji?

6. Po krótkim wykładzie na temat reform Berii nauczyciel prosi uczniów o odpowiedź, które z reform mogły nie podobać się innym towarzyszom partyjnym i dlaczego. Następnie prosi o wykonanie ćwiczenia 8, które dotyczy tej tematyki. Udziela uczniom informacji zwrotnej.
7. Nauczyciel prosi uczniów o możliwe sposoby rozwiązania „problemu Berii” przez kolegów partyjnych. Następnie przedstawia okoliczności śmierci Berii, pytając uczniów o możliwych sojuszników zamachowców (wskazując na nienawiść NKWD i armii – rola Żukowa) oraz dojścia Chruszczowa do władzy.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel wprowadza pojęcie odwilży i prosi uczniów o wyjaśnienie, dlaczego tym określeniem nazwano politykę łagodzenia reżimu komunistycznego, z czym się kojarzy to słowo?
2. Następnie prosi o porównanie sytuacji w ZSRS w roku 1953 (w chwili śmierci Stalina) i w roku 1955 (w chwili objęcia władzy przez Chruszczowa). Jak zmienił się reżim?
3. Nauczyciel prosi uczniów o ocenę pracy swojej i pozostałych uczniów. Udziela im także informacji zwrotnej.

Praca domowa:

Dla wszystkich: wykonaj pozostałe ćwiczenia zamieszczone w e-materiale. Dla chętnych: obejrzyj komedię *Śmierć Stalina* z 2017 r. i opisz przynajmniej trzy nieścisłości historyczne.

Materiały pomocnicze:

J. Rubenstein, *Ostatnie dni Stalina*, tłum. J. Skowroński, Warszawa 2017.

W. Taubman, *Chruszczow. Człowiek i epoka*, tłum. Ł. Witczak, Wrocław 2012.

F. Thom, *Beria. Oprawca bez skazy*, K. Antkowiak, Warszawa 2016.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

Audiobook może być wykorzystany przez ucznia do samodzielnego porównania reakcji mieszkańców na śmierć Stalina w ZSRS i PRL w ramach pracy domowej.